

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПЕДАГОГІКИ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

УДК 373.5 : 51

Юлія Баруліна

КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ СФОРМОВАНOSTІ ЦІННІСНО-СМИСЛОВИХ ОРІЄНТАЦІЙ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ МАТЕМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Баруліна Ю. О. Критерії, показники та рівні сформованості ціннісно-смыслових орієнтацій учнів старшої школи у процесі вивчення математичних дисциплін.

У статті окреслюється визначення понять «критерій», «показник» у довідковій та науковій літературі. Розглядаються погляди різних науковців на ці поняття. Визначаються критерії, показники та рівні сформованості ціннісно-смыслових орієнтацій учнів старшої школи у процесі вивчення математичних дисциплін для подальшого проведення дослідження з означеної теми.

Ключові слова: ціннісно-смыслові орієнтації, критерій, показник, рівні, старшокласники, математичні дисципліни.

Барулина Ю. А. Критерии, показатели и уровни сформированности ценностно-смысловых ориентаций учащихся старшей школы в процессе изучения математических дисциплин.

В статье рассматривается определение понятия «критерий», «показатель» в справочной и научной литературе. Рассматриваются взгляды различных ученых на данные понятия. Определяются критерии, показатели и уровни сформированности ценностно-смысловых ориентаций учащихся старшей школы в процессе изучения математических дисциплин для дальнейшего проведения исследования по данной теме.

Ключевые слова: ценностно-смысловые ориентации, критерий, показатель, уровни, старшеклассники, математические дисциплины.

Barulina Yu. A. Criteria, indicators and levels of formation of value and conceptual orientations of high school students in the process of studying mathematical disciplines.

The article deals with the definition of «criterion» and «indicator» in the reference and scientific literature. The views of various scholars on these concepts are discussed. Criteria, indicators and levels of formation of value and conceptual orientations of high school students in the process of studying mathematical disciplines are defined to further research on this topic.

Key words: value and conceptual orientation, criterion, index, levels, high school students, mathematical disciplines.

Мета статті: проаналізувати погляди науковців на поняття «критерій», «показник» та визначити критерії, показники й рівні сформованості ціннісно-смыслових орієнтацій учнів старшої школи у процесі вивчення математичних дисциплін для подальшого їх дослідження.

Визначення критеріїв – одне із складних завдань педагогічної науки. У психолого-педагогічних дослідженнях для кількісної оцінки сформованості або розвитку якостей, умінь, навичок, орієнтацій, підготовленості обґрунтовується доцільність використання різних

критеріїв. Критерій (від грец. *kriterion* – засіб для судження) – ознака, на основі якої здійснюється оцінка, визначення або класифікація; мірило оцінки [5, с. 95]. У довідковій та спеціальній літературі критерій визначається як засіб для судження, ознака, на підставі яких здійснюється визначення або класифікація чого-небудь, мірило оцінки [3, с. 483].

Під критерієм сучасна наука розуміє суттєву, розпізнавальну ознаку, на підставі якої проводиться оцінка, визначення або класифікація чого-небудь [6, с. 83].

Найбільш повно сутність поняття «критерій» відображено в роботах В. Загвязинського. Під критерієм він розуміє узагальнений показник розвитку досліджуваного процесу, успішності діяльності, за яким виконується оцінка даних педагогічних явищ [4, с. 9].

У психолого-педагогічній літературі існують різні підходи до визначення критеріїв та показників ефективності і якості результатів навчального процесу. У науковій літературі запропоновано різні критерії сформованості компонентів діяльності, що представлено в роботах О. Абдуліної, В. Белікова, В. Беспалько, П. Гальперіна, В. Сластьоніна, Н. Тализіної, А. Усової та інших учених. У теорії і практиці є загальні вимоги до виокремлення й обґрунтування критеріїв, які зводяться до того, що вони, по-перше, повинні відображати основні закономірності формування особистості; по-друге, сприяти встановленню зв'язків між усіма компонентами досліджуваної проблеми; по-третє, якісні показники повинні виступати в єдності з кількісними [2, с. 135].

Питання критеріїв пов'язані із заходами щодо підвищення ефективності навчальної діяльності. Це питання про те, які параметри даного процесу необхідно вимірювати. Водночас вони є актуальними і щодо визначення якості навчального процесу.

Дослідники, які вивчали проблему формування розумової активності учнів, передбачали такі критерії цієї характеристики особистості: питання учнів до вчителя (В. Антіпова, Г. Бокарева, Т. Шамова); схильність до аналізу помилок та критичність (В. Сібірякова); здатність до переносу знань (В. Пушкін); оперування набутими знаннями та вміннями (Г. Щукіна); активне сприйняття пояснень учителя та відповідей інших учнів (В. Гребенкіна).

Проблема критеріїв визначення рівнів сформованості ціннісно-сміслових орієнтацій учнів старших класів є актуальною для проведення педагогічного експерименту та аналізу його результатів. Необхідно зазначити, що критерії визначення рівнів сформованості ціннісно-сміслових орієнтацій старшокласників повинні співвідноситися з кінцевою метою навчання й відображати характеристики цього складного особистісного утворення, на розвиток яких передовсім спрямоване навчання.

Критерії повинні бути науково обґрунтованими та достатніми для того, щоб визначити якість і ступінь сформованості того чи того уміння.

Відповідно до структурних компонентів ціннісно-сміслових орієнтацій, які окреслені у статті [1, с. 4] були визначені критерії: мотиваційно-ціннісний, змістовно-діяльнісний, проєктувально-організаційний, почуттєво-вольовий, рефлексивно-регулюючий.

Кожному критерію відповідають показники:

- мотиваційно-ціннісний – наявність пізнавальних інтересів, позитивне ставлення до навчання, установка на знання як цінність;

- змістовно-діяльнісний – загальноінтелектуальний рівень розвитку учнів, система предметних знань, умінь і навичок, набутих у процесі навчання;

- проєктувально-організаційний, який об'єднує у своєму змісті: уміння прогнозувати мету як результат навчальної діяльності; планування роботи з формування власних ціннісно-

сміслових орієнтацій засобами навчального предмета; вміння формулювати й ставити мету навчання; планування етапів реалізації діяльності щодо досягнення мети, прогнозування очікуваного результату;

– почуттєво-вольовий – почуття задоволення від навчання, уміння мобілізувати свої сили, актуалізувати інтелектуальні здібності і позитивні емоції для досягнення навчальної мети;

– рефлексивно-регулюючий – особистісно-практична спрямованість, самооцінка результатів у навчально-пізнавальній діяльності.

Ці критерії та показники дозволяють говорити про рівні сформованості ціннісно-сміслових орієнтацій старшокласників: низький, достатній, високий, які відрізняються між собою ступенем виразності показників.

Теоретичний аналіз критеріїв та показників сформованості ціннісно-сміслових орієнтацій старшокласників дозволив докладно визначити рівні її прояву.

Теоретичний аналіз наукової літератури уможливив визначення показників ціннісно-сміслових орієнтацій у старшокласників у процесі вивчення ними математичних дисциплін та їх рівні.

Мотиваційно-ціннісний критерій:

Низький рівень: інтерес до предмета зовнішньо не виражений; провідним мотивом виступає запобігання невдачі у навчанні; переважає негативне та пасивне ставлення до навчального процесу й засвоєння навчального матеріалу; відсутність потреби в знаннях, особистісного смислу учіння; ситуативний прояв мотиваційно-потребового компонента ціннісно-сміслових орієнтацій старшокласників (інтересу, бажання, потреби в нових знаннях, установки на активну пізнавальну діяльність, особистісний розвиток).

Достатній рівень: навчальна мотивація пов'язана з результативністю й успішністю навчальної діяльності; інтерес до навчального предмета, учіння проявляється епізодично; неусвідомленість значущості знань-цінностей у розвитку пізнавальних здібностей, відсутність особистісного смислу в учінні.

Високий рівень: інтерес до учіння усвідомлений, стійкий; позитивне ставлення до навчання, потреба у нових знаннях, нестандартних рішеннях навчальних проблем; установка на знання як цінність, широке усвідомлення значення ціннісно-сміслових орієнтацій в особистісному зростанні й саморозвитку, самопізнанні, самоствердженні та самореалізації в навчально-пізнавальній діяльності.

Змістовно-діяльнісний критерій:

Низький рівень: засвоєння знань відбувається механічно, фрагментарно, за зразком, загальнонавчальні уміння і навички сформовані не на достатньому рівні; учні володіють елементарними вміннями, виконують завдання за зразком учителя; узагальнюють навчальну інформацію, але не бачать її значимості; знання не набувають особистісного смислу.

Достатній рівень: мають систему знань з навчального предмета; оперують власними знаннями, заглиблюються в прихований зміст навчальної дисципліни, користуються раціональними прийомами розумової діяльності; самостійно роблять висновки з вивченої теми, розділу дисципліни; володіють уміннями перенесення знань у нові ситуації; несистематичність, низька пізнавальна активність у виконанні навчальних завдань; неповна усвідомленість значущості знань-цінностей, особистісного смислу учіння в розвитку інтелектуальних здібностей, особистісному становленні.

Високий рівень: знання з предмета вирізняються систематичністю, міцністю, широтою, глибиною й усебічно; чітко усвідомлюється значущість знань-цінностей,

особистісного смислу дій у власному особистісному зростанні; потреба в постійному поповненні, збагаченні знань і практичних умінь; бачать навчальні проблеми й шляхи їх розв'язання; нестандартно застосовують знання при розв'язанні навчальних задач й формуванні особистісних смислів навчання, знань-цінностей; відстоюють власну точку зору; мають індивідуальну стратегію розвитку ціннісно-смыслових орієнтацій як стимулу творчого розвитку особистості.

Проектуально-організаційний критерій:

Низький рівень: відсутні вміння ставити цілі навчально-пізнавальної діяльності, прогнозувати її результати, планувати власну навчальну діяльність, коригувати свої дії відповідно до мети й планів навчальної діяльності.

Достатній рівень: усвідомлює значення навчальних цілей і завдань, прогнозує результатів й планування шляхів, способів їх реалізації; практичні вміння прогнозування й планування навчальної діяльності застосовуються не систематично; значущість прогнозування й планування у формуванні власних ціннісно-смыслових орієнтацій не усвідомлені.

Високий рівень: вільно володіють навичками й уміннями прогнозування й планування власної навчально-пізнавальної діяльності; чітко усвідомлюють значущість прогнозування й планування у формуванні власних ціннісно-смыслових орієнтацій як важливого стимулу їх особистісного зростання.

Почуттєво-вольовий критерій:

Низький рівень: переважання негативних емоцій у навчальній діяльності, скутість; невміння керувати власними емоціями, мобілізувати інтелектуальні сили для розв'язку навчальних завдань, активізувати пізнавальні дії та самостійність; імпульсивність, тривожність.

Достатній рівень: емоційна стійкість; уміння керувати власним емоційним станом; уміння захоплювати інших учасників навчального процесу власною активною пізнавальною позицією; здатність мобілізувати інтелектуальні сили розв'язання вирішення навчальних завдань; впевненість; терплячість; уміння за допомогою вольових зусиль досягати запланованої мети й прогнозованого результату.

Високий рівень: емоційна стійкість поєднується з позитивним ставленням до виконання навчальних завдань; прояв ініціативи, активності, самостійності, креативності при виконанні навчальної діяльності; цілеспрямованість, наполегливість, відповідальність у формуванні ціннісно-смыслових орієнтацій як важливого стимулу самопізнання, саморозвитку, самовираження й самоствердження в навчально-пізнавальній діяльності.

Рефлексивно-регулюючий критерій:

Низький рівень: фактично не сформовані критерії оцінки та аналізу особистісних якостей, знань, умінь, що впливають на успішність навчального процесу; відсутнє критичне ставлення до себе; мають місце складнощі з аргументацією, відстоюванням власної позиції, точки зору; відмова від власних оцінок, думок під впливом оцінних суджень інших; самоконтроль і самооцінка епізодичні.

Достатній рівень: самооцінка функціонує як панівний мотив пізнавальних дій; схильні відстоювати власну точку зору; здатні пов'язувати успішність навчання з об'єктивними показниками кінцевого продукту своїх дій й зусиль; володіють чіткими уявленнями про досягнуті результати; самоконтроль і самооцінку здійснюють систематично; об'єктивно оцінюють досягнення у формуванні власних ціннісно-смыслових орієнтацій.

Високий рівень: мають високий рівень самоорганізації власних ціннісно-смыслових

орієнтацій; спроможні розгорнуто й повно аналізувати себе, результати навчання, поведінку, бажання й потреби; прагнуть до самостійності, активності, ініціативності; наявність постійного самоконтролю й самооцінки.

Розглянуті критерії й показники та взаємозв'язки між компонентами ціннісно-смыслових орієнтацій учнів старших класів дають підстави зробити висновок, що рівень цього складного особистісного утворення прямо пропорційний до рівня розвитку його структурних компонентів, ступеня їх гармонійності та інтеграції.

Урахування ролі кожного з компонентів структури ціннісно-смыслових орієнтацій старшокласників свідчить, що ефективне формування цього складного особистісного утворення вимагає врахування особливостей навчально-пізнавальної діяльності при вивченні математичних дисциплін, усвідомлення учнями значущості знань-цінностей, особистісних смислів у творчому розвитку їх особистості, свідомого та самостійного виконання ними системи послідовних активних навчальних дій з урахуванням інтересів, потреб, установок на саморозвиток, самопізнання, самовдосконалення, самоствердження. Тому процес формування ціннісно-смыслових орієнтацій учнів старших класів у процесі вивчення математичних дисциплін вимагає створення дослідно-експериментальної програми й відповідних дидактичних умов, що сприяли б постійному усвідомленню цінності освіти й навчання як важливих чинників творчого розвитку особистості кожного старшокласника, вдосконаленню не лише навчальних дій, а й дій самопізнання, самовдосконалення, самоконтролю учнів.

Література

1. Баруліна Ю. О. Сутнісні характеристики і структура ціннісно-смыслових орієнтацій учнів старшої школи у процесі навчання / Ю. О. Баруліна // Сталий розвиток промисловості та суспільства : міжнародна науково-технічна конференція (Кривий Ріг, 20–22 травня 2015 року): [матеріали конференції]. – Кривий Ріг : Криворізький національний університет, 2015. – С. 3–4. **2. Беспалько В. П.** Слагаемые педагогической технологии / В. П. Беспалько. – Москва : Педагогика, 1989. – 191 с. **3. Великий тлумачний словник сучасної української мови** (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с. **4. Загвязинский В. И.** Идея, замысел и гипотеза педагогического исследования / В. И. Загвязинский, А. Т. Закирова // Педагогика. – 1997. – № 2. – С. 9–14. **5. Монахов Н. И.** Изучение эффективности воспитания: Теория и методика (Опыт экспериментального исследования) / Н. И. Монахов. – Москва : Педагогика, 1981. – 144 с. **6. Словарь иностранных слов** / под ред. Н. Г. Комлева. – Москва : ИНФРА-М, 2006. – 174 с.

УДК 37.026: 811.161.2(07)

Ніна Білоконна

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ УЯВИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ ЗАСОБАМИ НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ

Білоконна Н. І. Формування творчої уяви молодших школярів на уроках літературного читання засобами новітніх технологій.

Статтю присвячено методиці організації і проведення уроків літературного читання у початковій школі. Автор аналізує методичні прийоми, що сприяють організації спільної навчальної діяльності учнів на уроках читання; розглядає сучасні освітні технології, які є найбільш ефективними для формування творчої уяви молодших школярів у процесі